

УДК 373.5 (091) (477-25) «1885/1889»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.1.420>

*Mykhailo Mishyn, Vitaliy Andryeyev\**

## ACADEMIC PERFORMANCE AND STUDENT BEHAVIOR AT THE KYIV-PECHERSK GYMNASIUM DURING ITS INSTITUTIONAL FORMATION (1885-1889): THE MANAGERIAL EXPERIENCE OF VYACHESLAV PETR

**Abstract:** The article provides a comprehensive historical reconstruction and a systemic overview of the educational and upbringing environment of the Kyiv-Pechersk Men's Gymnasium during its institutional formation (1885-1889). The relevance of the study is driven by the need to rethink the historical experience of managing secondary education institutions during periods of acute socio-political transformations and shifts in educational paradigms. The scientific novelty of the work lies in the introduction of a significant array of previously unknown archival materials from the Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv. Based on the study of pedagogical council meeting journals, reporting documentation, district trustee orders, and personal documents, the authors have reconstructed in detail the strategy for forming the teaching staff and student body of the newly established gymnasium. The examination of sources revealed the specifics of the gymnasium administration's interaction with higher educational authorities regarding financial, material, and personnel support under limited resource conditions, as well as in the sphere of monitoring the educational and upbringing process.

Special attention is paid to the figure of the institution's first director, the prominent classical educator Vyacheslav Petr. The study thoroughly investigates his managerial experience, which was based on the principle of a sensible balance between the rigid requirements of the imperial bureaucratic system of that time (the period of 'counter-reforms') and original initiatives aimed at humanizing the educational space. The conceptualization of the director's pedagogical views is performed through a comparative study of his public speech texts (1883 and 1899), allowing for a scientific substantiation of the consistency of his value orientations and adherence to the ideas of classical education.

The paper highlights key indicators of academic performance in detail and systematizes the dynamics of student success in studying classical languages and mathematics. These data are examined in inseparable connection with the critical reflection on the disciplinary practices of the era. The mechanisms of the total supervision system are revealed, which covered not only internal school life but also the extracurricular time of students within the urban environment of Kyiv. The authors argue that under V. Petr's leadership, discipline was viewed not as a tool of coercion but as a vital element of socialization. Additionally, the role of the gymnasium library and its intellectual influence on the formation of the students' worldview is illustrated.

**Keywords:** Vyacheslav Petr, Kyiv-Pechersk Gymnasium, history of education in Kyiv, academic performance, disciplinary practices, everyday life of gymnasium students, institutional formation

---

\* *Mishyn Mykhailo* – Postgraduate student of the Department of History of Ukraine, Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine);  
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7064-1983>; e-mail: [m.mishyn.asp@kubg.edu.ua](mailto:m.mishyn.asp@kubg.edu.ua)

*Andryeyev Vitaliy* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine);  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>; e-mail: [v.andrieiev@kubg.edu.ua](mailto:v.andrieiev@kubg.edu.ua)

*Михайло Мішин, Віталій Андрєєв\**

## **РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ НАВЧАННЯ ТА ПОВЕДІНКА ГІМНАЗИСТІВ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ В ПЕРІОД ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ (1885–1889 РР.): УПРАВЛІНСЬКИЙ ДОСВІД В'ЯЧЕСЛАВА ПЕТРА**

**Анотація:** У статті здійснено комплексну історичну реконструкцію та системний аналіз навчально-виховного середовища Києво-Печерської чоловічої гімназії в період її інституційного становлення (1885–1889 рр.). Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення історичного досвіду управління закладами середньої освіти в періоди гострих суспільно-політичних трансформацій і зміни освітніх парадигм. Наукова новизна роботи полягає у залученні до наукового обігу значного масиву раніше невідомих архівних матеріалів із фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві. На основі аналізу журналів засідань педагогічних рад, звітної документації, розпоряджень попечителя округу та документів особового походження, авторами детально реконструйовано стратегію формування кадрового складу й учнівського контингенту новоствореної гімназії. Вивчення джерел дозволило виявити специфіку взаємодії адміністрації гімназії з вищими освітніми інстанціями у питаннях фінансового, матеріального та кадрового забезпечення в умовах обмеженого ресурсу, а також у сфері контролю за виховним процесом.

Особливу увагу приділено постаті першого директора закладу – видатного педагога-класика В'ячеслава Петра. У статті ґрунтовно досліджено його управлінський досвід, який базувався на принципі розумного балансу між жорсткими вимогами тогочасної імперської бюрократичної системи (періоду «контрреформ») та авторськими ініціативами щодо гуманізації навчального простору. Концептуалізація педагогічних поглядів очільника закладу здійснена через порівняльний аналіз текстів його публічних виступів (1883 та 1899 рр.), що дозволило науково обґрунтувати сталість його ціннісних орієнтирів і вірність ідеям класичної освіти.

У роботі детально висвітлено ключові показники результативності навчання, проаналізовано динаміку успішності учнів у вивченні класичних мов і математики. Ці дані розглядаються у нерозривному зв'язку з аналізом дисциплінарних практик того часу. Розкрито механізми функціонування системи тотального нагляду, яка охоплювала не лише внутрішкільне життя, а й позанавчальний час учнів у міському середовищі Києва. Автори доводять, що за керівництва В. Петра дисципліна розглядалася не як інструмент примусу, а як важливий елемент соціалізації. Додатково висвітлено роль гімназійної бібліотеки та її інтелектуальний вплив на формування світогляду вихованців.

**Ключові слова:** В'ячеслав Петр, Києво-Печерська гімназія, історія освіти Києва, результативність навчання, дисциплінарні практики, повсякдення гімназистів, інституційне становлення

---

\* *Мішин Михайло Михайлович* – аспірант кафедри історії України факультету суспільно-гуманітарних наук, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7064-1983>; e-mail: [m.mishyn.asp@kubg.edu.ua](mailto:m.mishyn.asp@kubg.edu.ua)

*Андрєєв Віталій Миколайович* – доктор історичних наук, професор, декан факультету суспільно-гуманітарних наук, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>; e-mail: [v.andrieiev@kubg.edu.ua](mailto:v.andrieiev@kubg.edu.ua)

**Вступ.** Сучасна трансформація українського освітнього простору та пошук ефективних моделей управління закладами освіти актуалізують потребу в неупередженому та глибокому переосмисленні досвіду функціонування класичної гімназії кінця 19 ст. не лише як інституційної структури, а як складного соціокультурного організму. В умовах зміни освітніх парадигм особливого значення набуває мікроісторичний підхід, який дозволяє крізь призму локального виміру (повсякдення Києво-Печерської гімназії) простежити вплив «людського фактора» в умовах жорстко регламентованої імперської системи освіти. Дослідження персонального внеску Вячеслава Петра у період становлення закладу дає змогу виявити неформальні механізми балансування між адміністративним тиском, результативністю навчання та реальною поведінкою гімназистів.

*Метою статті* є комплексна реконструкція навчально-виховного середовища Києво-Печерської чоловічої гімназії в період її інституційного становлення (1885-1889 рр.) й аналіз управлінського досвіду В. Петра у сфері забезпечення академічної успішності та дисциплінарного контролю за гімназистами.

Відповідно до поставленої мети, у дослідженні передбачається вирішити такі завдання:

– проаналізувати специфіку управлінської моделі В. Петра в період початкового інституційного оформлення закладу з урахуванням його теоретико-педагогічних поглядів та умов жорсткого адміністративного тиску імперської освітньої системи;

– реконструювати дисциплінарні практики та повсякденні моделі поведінки учнів в умовах суворого нагляду, розкривши механізми контролю як у внутрішньошкільному, так і в позанавчальному (міському) середовищі;

– дослідити динаміку результативності навчання в умовах запровадження класичної моделі освіти та виявити специфіку засвоєння учнями як базових, так і необов'язкових дисциплін.

**Огляд літератури та джерел.** Попри загальну фрагментарність джерельної бази, діяльність Києво-Печерської гімназії та постать В. Петра неодноразово привертала увагу науковців. Проте більшість дослідників фокусувалися переважно на його культурно-просвітницьких інноваціях пізнішого періоду. Зокрема, у працях В. Федорченка, О. Костюкової, Т. Дьорової, М. Олексійко<sup>1</sup>, І. Калініна<sup>2</sup>, О. Пучкова<sup>3</sup> й ін. детально

---

<sup>1</sup> Федорченко В., Костюкова О., Дьорової Т., Олексійко М. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навч. посібник. Київ: Кондор, 2009. 166 с.

<sup>2</sup> Калінін І. Гімназії м. Києва, місце перебування та розвиток до 1917 р. *Грааль науки*. 2025. № 59. С. 942-957. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.111>; Калінін І. Екскурсії гімназистів модерної доби Києвом. *Київ і кияни: матеріали щорічної науково-практичної конференції* (м. Київ, 16-17 листопада 2023 р.) / відп. ред. О. Пашковський. Київ: Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2023. С. 278-281; Калінін І. Екскурсії містом гімназистів чоловічих гімназій Києва модерної доби. *Вісник Черкаського національного університету імені Бориса Хмельницького. Серія «Історичні науки»*. 2024. № 1. С. 125-134. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-1-125-134>; Калінін І. Становлення екскурсійної діяльності в чоловічих гімназіях модерної доби в контексті повсякдення. *Етнічна історія народів Європи*. 2025. № 75. С. 64-75. DOI: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2025.75.09>

<sup>3</sup> Пучков О. Культура антикварних неподібностей. Силуети. Профілі. Личини. Київ: Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України; Фенікс, 2012. 446 с. URL: [https://mari.kyiv.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Puchkov\\_Kultura.pdf](https://mari.kyiv.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Puchkov_Kultura.pdf)

проаналізовано досвід організації навчальних екскурсій. Значний масив робіт (О. Гиса<sup>4</sup>, Н. Савчук<sup>5</sup>, І. Сапожников<sup>6</sup>) присвячено розкриттю ролі В. Петра як музиканта та теоретика естетичного виховання. Аспекти формування бібліотечного фонду Києво-Печерської гімназії знайшли відображення у розвідці Т. Мяскової<sup>7</sup>. Водночас архітектурна історія закладу та його місце в освітньому просторі Києва висвітлено у працях М. Кальницького<sup>8</sup>. Дослідженню діяльності чеських педагогів, зокрема і В. Петра, присвячені праці О. та Д. Муратових<sup>9</sup>.

Управлінська та педагогічна діяльність Вячеслава Петра привернула увагу М. Мішина. Зокрема, було реконструйовано його роботу у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії (1882-1885 рр.)<sup>10</sup>. Так було сформульовано базові принципи адміністративного підходу керівника закладу. Продовженням цієї теми став аналіз повсякдення Києво-Печерської гімназії, здійснений у співавторстві з В. Андреевим<sup>11</sup>, що дозволило окреслити загальний соціокультурний фон функціонування гімназії.

Водночас поза фокусом уваги науковців досі залишається повсякденне функціонування закладу в перші роки його існування. Недостатньо дослідженим є «тіньовий бік» гімназійного життя: адміністративне реагування на учнівські провини, ефективність системи покарань і заохочень, а також кореляція між управлінськими підходами інспектора та реальними оцінками гімназистів.

Джерельну базу дослідження склав комплекс архівних матеріалів. Головний масив документації виявлено у фонді 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу» (ЦДІАК України)<sup>12</sup>. Залучені до наукового обігу протоколи засідань педагогічної ради та матеріали офіційної переписки інспектора з освітнім керівництвом Київського навчального округу дозволили реконструювати на мікрорівні конфлікти та дидактичні рішення. Важливими джерелами для розкриття інституційних механізмів впливу на учнів

<sup>4</sup> Hysa O. Czeszy artyści w kulturze muzycznej Podola na początku XX wieku. *Joseph von Eichendorff (1788-1857) i czesko-polskie kulturowe i artystyczne pogranicza: monografia zbiorowa*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2018. S.194-200. URL: <https://bohemistika.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2014/11/eichendorff-komplet.pdf>

<sup>5</sup> Савчук Н. Закордонні поїздки учнів Києво-Печерської гімназії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Краєзнавство*. 2018. № 3. С. 131-138.

<sup>6</sup> Сапожников І. Подорожні замітки 1892 року про Очаків, руїни Ольвії та Одесу. *Південний Захід. Одесика*. 2024. Вип. 35. С. 37-51.

<sup>7</sup> Мяскова Т. П'ята Києво-Печерська гімназія та її бібліотека: електронна виставка (до 130-річчя від дня заснування Києво-Печерської гімназії). *Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського*. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1995>.

<sup>8</sup> Кальницький М. Гимназии и гимназисты. Киев: Варто, 2014. 303 с.: фот. (Киевские истории; кн. 3)

<sup>9</sup> Муратов О., Муратова Д. Чешские педагоги классических языков в Киевском учебном округе. Часть 2. *Русское слово*. 2017. № 3. С. 42-47. URL: <https://www.aidm.eu/ruslo/RuSlo.03.2017.pdf>

<sup>10</sup> Мішин М.М. Діяльність Вячеслава Петра в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії (1882-1885 рр.): виклики та досягнення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*: зб. наук. пр. Т. 6 / [редкол. О.О. Свиридюк (гол.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А.С., 2025. С. 74-85. URL: <http://muzeum.in.ua/assets/nauka/series/naukovi-pratsi-kpdimz/2025/naukovi-pratsi-kpdimz-2025.pdf>

<sup>11</sup> Мішин М., Андреев В. Повсякдення Києво-Печерської гімназії за керівництва Вячеслава Петра. *Запорізький історичний огляд=Zaporizhzhia Historical Review*. 2025. Т. 10. № 62. С. 82-94.

<sup>12</sup> Центральний державний історичний архів у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ», 1832-1920 рр.

стали Статут «Товариства допомоги нужденним учням Києво-Печерської чоловічої гімназії» (1886) та звіт окружного інспектора про ревізію гімназії (1889). Статистичне підґрунтя для аналізу динаміки успішності, соціального складу та дисциплінарних стягнень забезпечив офіційний річний звіт попечителя Київського навчального округу за 1889 рік<sup>13</sup>.

До групи джерел, що дозволили концептуалізувати філософію управління та світогляд В. Петра, входять його публічні виступи та праці<sup>14</sup>. Звернення до його промов на ювілейному акті Кам'янець-Подільської гімназії 1883 р.<sup>15</sup>, а також – «Про завдання середньої школи» 1899 р.<sup>16</sup>, виголошеної ним уже в статусі повноправного директора Києво-Печерської гімназії, є цілком репрезентативним для аналізу періоду 1885-1889 рр. Ці праці постають своєрідним концептуальним узагальненням його ціннісної картини та світоглядних переконань, якими педагог незмінно керувався протягом усього часу перебування на керівних посадах у закладах освіти.

**Методологія та методи дослідження.** Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-історичних методів, застосованих на засадах об'єктивності й історизму. Провідним у розвідці виступає мікроісторичний підхід, який дозволив крізь призму локального виміру (повсякденного функціонування однієї гімназії) простежити ширші освітні тенденції та розкрити визначальний вплив «людського фактора». Історико-системний метод дав змогу розглянути навчальний заклад не лише як елемент жорсткої імперської вертикалі, а як складний соціокультурний організм із власною внутрішньою динамікою. За допомогою біоісторіографічного підходу було реконструйовано управлінський профіль, філософію та педагогічне кредо першого очільника закладу – В. Петра. Крім того, застосування статистичного методу забезпечило коректний аналіз кількісних показників (складу та руху учнівського контингенту, динаміки екзаменаційних балів, вибору необов'язкових дисциплін), що допомогло об'єктивувати офіційні звіти.

**Виклад основного матеріалу.** На початку 1880-х рр. Печерськ, попри статус одного з найстаріших районів Києва та значну кількість мешканців, залишався без чоловічого середнього навчального закладу. Ситуація змінилася завдяки ініціативі міської думи та щедрій пожертві мецената Миколи Терещенка у 100 тисяч рублів. Це дозволило звести за проєктом архітектора Миколи Чекмарьова власну будівлю гімназії на розі вулиць Микільської та Еспланадної (сучасні Івана Мазепи та Омеляновича-Павленка).

Офіційно гімназія відкрила свої двері 16 вересня 1885 р. попри те, що її інституційне

<sup>13</sup> Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889 год. Киев: Тип. Высоч. утв. Т-ва печатн. дела и торг. И.Н. Кушнерев и КО в Москве. Киевское отделение, 1889-1904.

<sup>14</sup> *Петр В.И.* Биографический очерк. *Русская музыкальная газета*: еженедельное издание с иллюстрациями. Санкт-Петербург: тип. Главного управления уделов, 1897. Вып. 1. С. 113-118; *Петр В.И.* Элементарная грамматика греческого языка. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1896. Ч. 304, апрел. Отд. II. С. 79-81.

<sup>15</sup> *Михалевич И.К.* Каменец-Подольская гимназия: историческая записка о пятидесятилетнем ей существовании (1833-1883): в двух частях с приложениями. Каменец-Подольск: тип. Подольского губернского правления, 1883.

<sup>16</sup> *Петр В.И.* О задачах средней школы. Актовая речь, произнесенная директором Киево-Печерской гимназии В.И. Петром 18 Дек. 1899 г.). Киев: Типография И.И. Горбунова, 1900.

становлення супроводжувалося значними інфраструктурними та фінансовими труднощами. До завершення зведення власної будівлі навчальний процес тимчасово розгорнули в будинку, орендованому у домовласника Захарія Рибінського та спеціально переобладнаному під потреби закладу. Житло для керівництва та помічника класних наставників винаймалося окремо у лікаря Олександра Лукашевича. Це створювало суттєве навантаження на гімназійний бюджет: на оплату оренди доводилося витратити кошти, що надходили як плата за навчання<sup>17</sup>. Розпорошеність приміщень у міському просторі додатково ускладнювала нагляд за гімназистами.

Управління закладом лягло на плечі Вячеслава Петра – досвідченого філолога, педагога й адміністратора, який раніше очолював чоловічу та жіночу гімназії в Кам'янці-Подільському. Незважаючи на прохання бути призначеним директором новоствореної гімназії та приват-доцентом історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира, Міністерство народної освіти не дозволило директорство В. Петра, пояснивши це тим, що гімназія відкриватиметься поступово (починаючи з підготовчого та двох нижчих класів), і доки не буде відкрито 5-й клас, заклад мав управлятися винятково інспектором<sup>19</sup>.

В. Петр погодився, враховуючи, що йому було дозволено доцентуру, та у підсумку 18 червня 1885 р. він обійняв посаду інспектора у новоствореному закладі на Печерську. В. Петр отримав у своє розпорядження гімназію, яку мусив вибудувувати з нуля у найманих приміщеннях, поєднуючи фактичне керівництво без офіційного статусу директора з виконанням задач інспектора, викладача латини та класного наставника одного з класів. Судячи з офіційної переписки, можна зробити висновок, що період 1885–1889 рр. був своєрідним випробувальним терміном для В. Петра: прагнення довести заклад до зразкового стану та підтвердити власну компетентність зумовили запровадження В. Петром жорсткої, мікроменеджерської системи контролю за успішністю та поведінкою вихованців у зазначений період.

Управлінська модель гімназії базувалася на чіткому функціональному розподілі відповідальності між колегіальними органами. Стратегічним і регуляторним центром виступала педагогічна рада. Висока інтенсивність її роботи (статистика фіксує 84 засідання лише за 1889 р.) свідчить про функціонування закладу в режимі щільного оперативного управління. До компетенції ради входила імплементація розпоряджень округу, розгляд прохань про вступ до закладу й ухвалення рішень щодо виключення учнів, затвердження графіків іспитів, розподіл навчального навантаження та вирішення питань соціальної підтримки учнів тощо.

Водночас господарський комітет опікувався усім спектром фінансово-



Рис. 1. Портрет В. Петра, 1897 р.<sup>18</sup>

<sup>17</sup> Центральний державний історичний архів у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ», 1832–1920 рр., Оп. 172, Спр. 126. Арк. 24.

<sup>18</sup> *Петр В.И.* Биографический очерк...

<sup>19</sup> ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 51. Спр. 42. Арк. 2-2зв.

експлуатаційних і логістичних завдань. До його безпосередньої компетенції належала відповідальність за фізичний стан будівлі гімназії та підтримання її у належному вигляді. Комітет ухвалював рішення щодо проведення торгів, здійснював контроль кошторисів, курував проведення ремонтних робіт, забезпечував закупівлю палива, облаштування класів і своєчасне здійснення поточних сплат.

Предметні комісії здійснювали експертний відбір підручників і системне комплектування фундаментальної та учнівської бібліотек, формуючи інтелектуальний профіль школи. У той час як класні комісії виступали органом безпосереднього моніторингу не лише успішності, а й динаміки старанності та поведінки вихованців, звертаючи увагу на дисциплінарні відхилення на ранніх етапах.

Навчально-виховний процес забезпечувався чітким розподілом ролей. Перший педагогічний склад гімназії був таким. Релігійне виховання, що відображало конфесійну неоднорідність учнівського контингенту, здійснювали православний законовчитель священник Федір Хорошунов і католицький канонік Петро Змігородський. Базовий науковий цикл формували вчителі російської мови (колезький радник Іван Знаменський), математики (Микола Сорокін) і географії (Володимир Ляскоронський). Мовну підготовку забезпечували викладачі французької (Олександр Фаворов), німецької (Карл Ланг), водночас як викладання латини зосередив у своїх руках інспектор В. Петр. За естетичний розвиток відповідав викладач чистописання та малювання надвірний радник Віктор фон-Беннет, а роботу з наймолодшими вихованцями у підготовчому класі вів Роман Семенцов.

Окрему функціональну ланку інституційної структури гімназії становила система дисциплінарного контролю та безпосереднього нагляду за учнями. Її стрижнем виступав інститут класних наставників – ключових агентів морально-поведінкового та академічного моніторингу. Обов'язки наставників виконували безпосередньо інспектор В. Петр і частина викладацького складу, що дозволяло інтегрувати дидактичний процес із виховним наглядом. На них покладалася відповідальність за щоденну фіксацію проступків, контроль відвідуваності, комунікацію з родинами та загальну соціалізацію гімназистів. Оперативну підтримку в реалізації цих наглядових практик забезпечував штатний помічник класного наставника, Олександр Рогале-Левицький.

Документообіг і функціонування канцелярського апарату гімназії забезпечував діловод, колезький секретар Петро Сухозанет. Важливим елементом інституційної структури в умовах постійних епідеміологічних загроз була наявність штатного лікаря Олексія Городецького<sup>20</sup>.

Багаторічний емпіричний досвід В. Петра, здобутий під час викладання, а особливо його попередня адміністративна практика на керівних посадах у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії, чітко маркували проблему хронічного перевантаження учнів як системну ваду всієї імперської освіти. За ретроспективними міркуваннями В. Петра про завдання середньої школи, програми вітчизняних гімназій майже не відрізнялися від західноєвропейських, проте європейські школярі мали на їх засвоєння приблизно понад 200 навчальних днів на рік, тоді як у Російській імперії цей час критично скорочувався. Віднімаючи канікули, неділі, свята, екзаменаційні періоди, а також неминучі пропуски

---

<sup>20</sup> Адрес-календарь лиц служащих в правительственных и общественных учреждениях Киевской губернии на 1886. Киев: тип. Киевского губернского правления, 1886. С. 27.

через хвороби вчителів та учнів, В.Петр констатував, що на реальне проходження програми залишалося близько 140 днів – тобто майже вдвічі менше, ніж у Європі.

Не маючи важелів впливу на загальнодержавний навчальний календар і затверджені обсяги дисциплін, керівництво гімназії було змушене шукати локальні механізми компенсації. Спробою вирішення цієї інституційної проблеми стало впровадження прагматичних практик, орієнтованих на боротьбу з академічною перевтомою. Відповідно до інформації з досліджених протоколів, педагогічна рада підтримала ініціативу викладача французької мови, Олександра Фаворова, щодо нормування позакласної роботи. Було визначено, що час для опрацювання матеріалу, що надавався як домашнє завдання, не мав перевищувати пів години (за умови, що це учень «середніх здібностей»). Водночас, визнаючи важливість вивчення напам'ять віршів і фрагментів прозових текстів, педрада зробила принциповою вимогою їхнє обов'язкове попереднє роз'яснення учням безпосередньо в класі. Таким чином, адміністрація здійснювала свідомий інституційний зсув від практики механічного «зубріння» до моделі осмисленого засвоєння матеріалу під наглядом педагога.

Важливим інструментом формування світоглядної матриці вихованців слугувало суворо регламентоване, проте тематично розмаїте позакласне читання. Архівні матеріали засвідчують, що комплектування учнівської бібліотеки не було формальністю: воно здійснювалося шляхом колегіального відбору книг, які визнавалися педагогічною радою «погодженими для читання учнями». Затверджений масив лише за листопад 1886 р. вражає своєю мультидисциплінарністю та чіткою орієнтацією на розширення інтелектуальних горизонтів гімназистів за межами сухої навчальної програми.

Окрім традиційних релігійно-моральних текстів, бібліотека цілеспрямовано поповнювалася творами європейської класики, орієнтованими на виховання емпатії (зокрема, творами В.Гюго та Ч.Діккенса). Прикметним і непересічним фактом для імперського закладу є наявність у цьому затвердженому переліку повісті Г. Мало «Пригоди Ромена Кальбрі» в перекладі Марка Вовчка.

Загалом до списків входили історико-краєзнавчі розвідки (від праць про старожитності Києва до описів життя давніх греків), географічно-пригодницька література (біографії мандрівників на кшталт Джеймса Кука, історичні романи про Стародавній Єгипет), а також соціально-побутові та природничі видання (книги про соціальні реалії американського Півдня, життя селянських дітей, популярні природничі хрестоматії)<sup>21</sup>. Такий диференційований підхід відображає цілеспрямовану стратегію педагогічного колективу, орієнтовану на формування в учнів цілісної картини світу в межах контрольованого наставниками простору.

Проте зворотним боком цієї ретельно вибудованої системи світоглядного наставництва був жорсткий і всеосяжний дисциплінарний нагляд. Будь-які відхилення від офіційно затвердженого морального курсу не просто фіксувалися, а безжално придушувалися, причому керівництво не вагаючись втручалося навіть у глибоко особисте життя вихованців та їхніх родин.

Аналіз кількісних показників демонструє, що найпоширенішими інструментами

---

<sup>21</sup> ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 51. Спр. 42. Арк. 2-2зв.

дисциплінарного впливу були практики «вилучення вільного часу». Абсолютне лідерство належало затриманню учнів у гімназії в святкові та недільні дні на строк до трьох годин і залишенню на одну годину після уроків із подальшим сповіщенням батьків. Другим за частотою застосування механізмом виступало публічний осуд – догана від класного наставника перед усім класом.

Окрему увагу привертає активне використання карцерних практик, притаманних імперській освітній системі. Наприклад, протягом 1889 р. гімназистів 68 разів відправляли до карцеру на термін від 1 до 4 годин із призначенням додаткових письмових робіт. Більш того, зафіксовано 19 прецедентів посиленого покарання – перебування в карцері від 4 до 8 годин, а також 7 випадків ізоляції на термін до однієї доби.

На перший погляд, статистика дисциплінарних заходів за 1889 р. може створити враження жорсткого, майже «казарменого» підходу адміністрації до наведення порядку: на 298 учнів припало понад 470 зафіксованих покарань (у середньому 1,5 на кожного гімназиста). Водночас на тлі загальної картини по Округу, Києво-Печерська гімназія виглядала справжнім «острівцем гуманізму». Архівні дані свідчать, що в інших закладах панував значно жорсткіший дисциплінарний пресинг: якщо вихованець В. Петра отримував у середньому трохи більше одного покарання на рік, то учень Київської 3-ї гімназії – 3-4, Житомирської – 6-7, а в Прилуцькій гімназії цей показник сягав критичних 13-14 покарань<sup>22</sup>.

Практика оцінювання поведінки гімназистів протягом навчального року також свідчить про поступове «закручування гайок» і накопичення дисциплінарних стягнень. У цій жорсткій системі координат оцінка «3» з поведінки відігравала роль не просто фіксації незадовільної дисципліни, а слугувала своєрідним інституційним «тривожним дзвоником».

Як свідчать матеріали протоколів педагогічної ради, цей бал часто виставлявся у комбінації з «випробувальним терміном», перетворюючись на легальний інструмент пролонгованого психологічного тиску на гімназиста та його родину. Якщо учень не демонстрував очікуваної лояльності чи академічного прогресу під час випробувального періоду, адміністрація вдавалася до наступного етапу ескалації – безапеляційного, проте кулуарного пропонування батькам самостійно забрати дитину із закладу<sup>23</sup>.

Лише за найсерйозніші та найбільш резонансні проступки керівництво мало право задіяти крайній інструментарій – офіційне виключення (видалення) з правом або без права вступу до інших навчальних закладів Києва. Проте аналіз масиву документації свідчить про показову обережність адміністрації у застосуванні таких радикальних мір, які неминуче привертати б увагу попечителя навчального округу. Красномовним є той факт, що за час становлення закладу, найвищої міри дисциплінарного покарання – виключення з гімназії без права вступу до будь-яких інших освітніх закладів – не зафіксовано.

Архітектура та простір гімназії були повністю підпорядковані ідеї тотального візуального контролю. Показовим є сюжет із плануванням гімназійного саду: попри естетичну привабливість проєкту вчителя фон Беннета, педрада зобов'язала його переробити ескіз, оскільки запропоновані насадження створювали для учнів «можливість ховатися від нагляду».

---

<sup>22</sup> Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889 год. Ведомость № 28.

<sup>23</sup> ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 87. Спр. 6832. Арк. 42-42зв.

Реакція на порушення дисципліни часто була безпелаяційною, що ілюструє справа Ієроніма Трутовського (1886). За серію порушень (образу підрядника, зухвалість на уроках, фізичний опір сторожам) В. Петр особисто розпорядився помістити учня до карцеру. Радикальна реакція дитини – спроба самогубства через повішення на розірваній ганчірці прямо в карцері – є вражаючим і моторошним свідченням екстремального психологічного напруження та депресивного впливу репресивної шкільної педагогіки на дитячу психіку<sup>24</sup>.

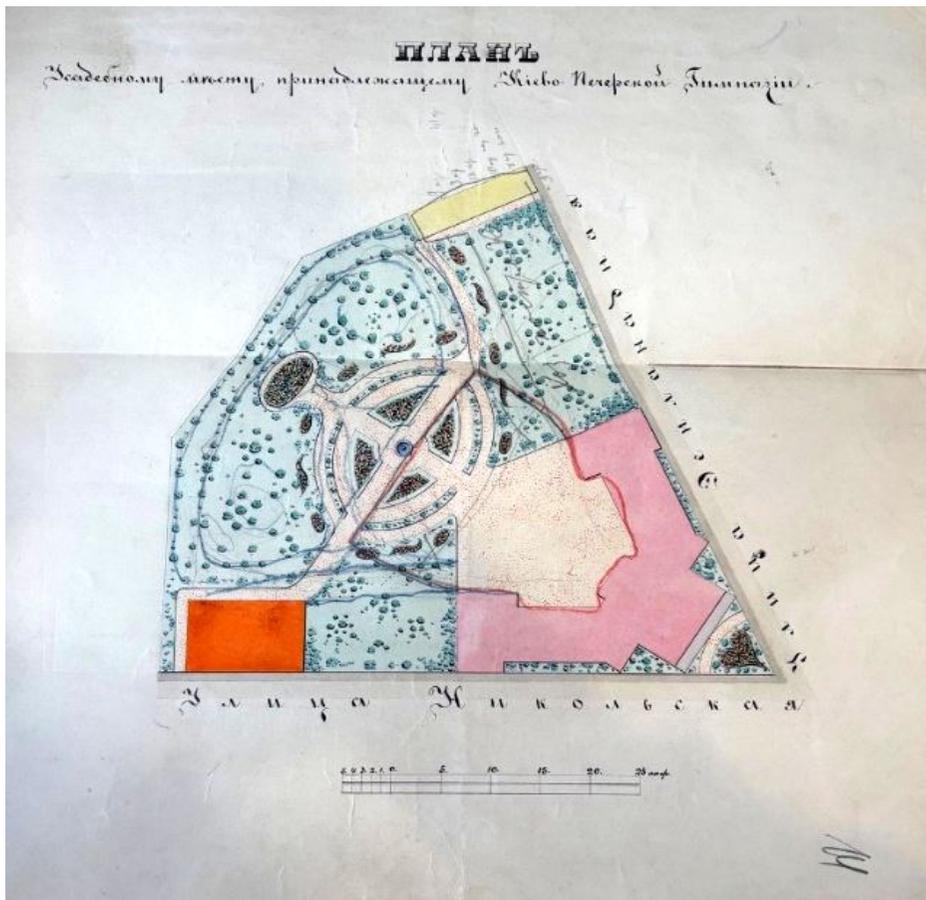


Рис. 2. План гімназійного двору, 1887 р.<sup>25</sup>

Проте, кризові ситуації, що загрожували стабільності закладу, виникали не лише як наслідок прямого адміністративного тиску. Не меншим викликом для керівництва ставали глибинні соціокультурні особливості всередині самого учнівського колективу, що вимагало не прямолінійних каральних методів, а складну інституційну дипломатію.

Важливим аспектом діяльності В. Петра в умовах поліетнічного та багатоконфесійного складу Кієво-Печерської гімназії було вирішення делікатних

<sup>24</sup> Ibid. Оп. 87. Спр. 6832. Арк. 18зв.-19зв.

<sup>25</sup> Ibid. Оп. 174. Спр. 28. Арк. 14.

релігійно-етичних конфліктів. Так, типовою можна вважати «справу учня Альперовича», звинуваченого групою гімназистів у блюзнірських висловлюваннях щодо Біблії. У реаліях імперської системи для гімназиста іудейського віросповідання це загрожувало катастрофічними наслідками.

Однак, як свідчить переписка з попечителем округу, В. Петр продемонстрував намір об'єктивно розібратися в ситуації. Відмовившись сліпо довіряти колективному доносу, він акцентував увагу на тому, що Альперович є одним із найкращих учнів. Інспектор прямо вказав на сумнівну моральність ініціаторів скарги, що вказувало на цькування та зведення особистих рахунків. Захищаючи успішного учня від організованого цькування, В. Петр був змушений відреагувати на факт публічного скандалу. Як компроміс, він виклопотав не остаточне виключення, а лише тимчасове усунення Альперовича терміном на три місяці зі збереженням права на повторний вступ. Цей сюжет ілюструє прагнення до справедливості, де академічні успіхи слугували для учня реальним аргументом проти наклепів<sup>26</sup>.

Інституційний нагляд в гімназії не обмежувався лише стінами школи. Класні наставники спільно з інспектором регулярно здійснювали раптові візити до орендованих квартир, перетворюючись на своєрідну «моральну та санітарну поліцію».

Функціонування цієї тотальної, позашкільної мережі нагляду яскраво розкривається у справі Івана Копроновича. Його звинувачували не лише в агресії на уроках, а й у вуличних бійках. Скарги його квартироутримувачки на «моральну зіпсованість» гімназиста та відмова надавати йому житло змусили В. Петра втрутитись. Цікаво, що інспектор спочатку виявив емпатію, відтермінувавши відрахування на прохання батька. Проте після рецидивів (саботаж уроків викладачів Фаворова та Сорокіна) та виявлення факту, що Копронович негативно впливав на свого співмешканця по квартирі Троїцького, підходи ліберальної педагогіки вичерпалися. Копроновича відправили до карцеру, а згодом – виключили з правом вступу до інших закладів винятково поза межами Києва. Зафіксована оцінка «3» з поведінки слугувала негласним, але чітким сигналом для адміністрації інших закладів про високу проблемність і неблагонадійність учня, стигматизуючи його подальшу академічну траєкторію<sup>27</sup>.

Гімназія також суворо охороняла свою репутацію на вулицях Києва. Рух учнів містом відбувався переважно парами під наглядом педеля. Будь-яка девіація у публічному просторі каралася. Так, учень підготовчого класу Перець Тягуцький не лише приходив хронічно брудним (через що служителі мили його прямо в школі), але й відзначився вуличним хуліганством – дорогою додому систематично перекидав кошики місцевих підприємців. Коли превентивні заходи не подіяли, а поведінка почала створювати репутаційні загрози для закладу на вулицях Печерська, адміністрація одностайно змусила батьків забрати хлопця з гімназії<sup>28</sup>.

Справжнім викликом для адміністрації стала необхідність захищати авторитет педагогічного закладу не лише від внутрішніх дисциплінарних криз, а й від відкритого зовнішнього втручання батьків учнів. Пізніше, ретроспективно аналізуючи цю проблематику, В. Петр зазначав, що корінь конфліктів часто полягав у свідомому

<sup>26</sup> Ibid. Спр. 6798. Арк. 438–439зв.

<sup>27</sup> Ibid. Спр. 6832. Арк. 18зв.–19зв.

<sup>28</sup> Ibid. Арк. 31–31зв.

формуванні батьками негативного ставлення до гімназії. За його спостереженнями, ще до вступу дитині навівали думку, що вивчення стародавніх мов є «непотрібним і шкідливим», вчителі зображувалися «ледь не нелюдами і ворогами цивілізації», а сам заклад поставав у дитячій уяві «якщо не пеклом, то принаймні чистилищем». Унаслідок такого домашнього виховання учень приходив до гімназії з упередженням, що викладачі – це його особисті вороги, з якими за підтримки старших необхідно боротися<sup>29</sup>.

Ця концептуалізація інституційного протистояння між школою та привілейованою родиною яскраво ілюструється так званою «справою учня Бодяньського». Ініціатором конфлікту виступила дружина мирового судді Печерської ділянки пані Григоренко, яка спрямувала скаргу на ім'я попечителя навчального округу, звинувативши викладача Валькера у фізичному побитті її племінника, учня п'ятого класу Павла Бодяньського.

Проведене В. Петром внутрішнє розслідування розкрило складну мікроісторію конфлікту, яка повністю підтверджувала його тези про зневагу до класичної освіти. Гімназист Бодяньський відзначався девіантною поведінкою, через що був посаджений за першу парту, щоб постійно знаходитися у полі зору викладачів. Каталізатором інциденту стала показова витівка саме на уроці латини: на вимогу перекласти дієслово «obstringere» (з лат. пов'язувати, зобов'язувати), учень демонстративно повернувся до класу та вигукнув співзвучне «обстригати». За цей свідомий зрив заняття він отримав стандартне покарання – залишення в гімназії на дві години.

Однак рутинна дисциплінарна практика миттєво перетворилася на безпрецедентний скандал, коли пані Григоренко разом зі старшим сином навідалися до гімназії. Вони влаштували публічне приниження викладача Валькера, використовуючи відверто ксенофобські образи та називаючи його «вигнаним з іншої гімназії греком». У своєму рапорті до попечителя В. Петр здійснив спробу деконструювати цей наклеп. Він роз'яснив, що вчитель схопив учня за шию, виводячи з-за парти, а чутки про «побиття» цілеспрямовано розпустив молодший син Григоренко. Захищаючи викладача як «одного з найкращих педагогів», В. Петр відстоював честь свого підлеглого перед попечителем, а також жорстко маркував межі інституційної автономії гімназії, вказавши на його думку абсолютну безпідставність претензій з боку привілейованої родини<sup>30</sup>.

Побоювання адміністрації щодо надмірного втручання родин у гімназійне життя набуває чітких обрисів під час аналізу станового складу учнівства. Із загальної кількості у 298 вихованців станом на 1889 р. половину (149 осіб) складали діти дворян і чиновників, до яких ще можна долучити 14 дітей почесних громадян і купців 1-ї гільдії. Ця концентрація представників привілейованого класу перетворювала батьківський корпус на впливову та потенційно небезпечну для керівництва силу. Саме вони, як у згаданій «справі Бодяньського», володіли достатнім соціальним капіталом, щоб напряму апелювати до попечителя округу, ігноруючи субординацію та підриваючи репутацію закладу і довіру учнів до педагогів.

Водночас другу половину учнів закладу формували строкатий конгломерат середніх і нижчих станів, що створювало додаткові виклики для дисциплінарної системи. До цієї групи входили 91 виходець із міщан, купців 2-ї гільдії та ремісників, 17 селян, 13 дітей

<sup>29</sup> Петр В.И. О задачах средней школы... Арк. 7.

<sup>30</sup> ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 87. Спр. 6798. Арк. 426-429.

духовенства, 12 іноземців і 2 вихованці козацького чину. Якщо для «захисту» від дворянства В. Петр мусив вибудувати складну систему юридичного та публічного захисту закладу, то для контролю над непривілейованим сегментом застосовувалися значно прагматичніші інструменти<sup>31</sup>.

Яскравим свідченням втручання бюрократії у формування учнівського контингенту є аналіз протоколу засідання педагогічної ради від 16 серпня 1886 р. На розгляд було винесено конфіденційну пропозицію керівництва округу щодо недоцільності допуску до гімназій дітей із маргінальних верств населення (осіб, залучених до дрібного продажу алкоголю, проституції тощо). Офіційною мотивацією декларувалося запобігання «шкідливому впливу» вихідців із «порочного середовища». Показово, що педагогічна рада одногосно підтримала цю заборону<sup>32</sup>. Цей епізод ілюструє жорсткі межі автономії закладу: попри гуманістичні орієнтири, керівництво виконувало дискримінаційні вказівки зверху.

Для тих незаможних учнів, які все ж долали соціальний фільтр, адміністрація вибудувала важіль контролю через інституалізацію фінансової допомоги. У жовтні 1886 р. затверджено Статут «Товариства допомоги нужденним учням Києво-Печерської чоловічої гімназії». Аналіз нормативної бази свідчить, що благодійна мета була жорстко підпорядкована виховним завданням. Згідно зі статтею 3 Статуту, під час призначення матеріальної допомоги ключовим критерієм була не лише бідність учня, а й обов'язкові «хороші старанність і поведінка»<sup>34</sup>.

Таким чином, академічна успішність і дисципліна конвертувалися у життєво необхідний матеріальний ресурс. Контроль над діяльністю Товариства був повністю зосереджений, відповідно до статті 12 його Статуту, у руках керівництва закладу: головою Товариства ставав директор за посадою<sup>35</sup>. Це надавало В. Петру безапеляційний механізм впливу на гімназистів із незаможних родин, де перспектива позбавлення фінансової підтримки була значно дієвішою за традиційний карцер. Практична реалізація цього важеля чітко простежується в архівних матеріалах: протоколи засідань педагогічної ради фіксують непоодинокі випадки жорсткої відмови у призначенні матеріальної допомоги винятково через академічну неуспішність здобувачів. Відтак, оскільки питання базового фінансового виживання цілого

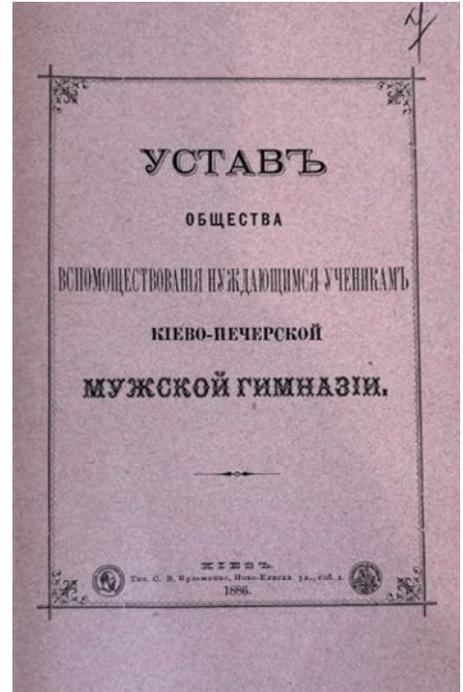


Рис. 3. Титульна сторінка Статуту «Товариства допомоги нужденним учням Києво-Печерської чоловічої гімназії», 1886 р.<sup>32</sup>

<sup>31</sup> Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889 год. Ведомость № 16.

<sup>32</sup> ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 173. Спр. 51. Арк. 7.

<sup>33</sup> Ibid. Оп. 51. Спр. 42. Арк. 6зв.-7.

<sup>34</sup> Ibid. Арк. 8зв.

<sup>35</sup> Ibid. Арк. 10зв.

сегмента учнів було інституційно прив'язане до їхніх балів, аналіз загальних показників успішності стає ключовим для розуміння внутрішньої динаміки гімназійного життя.

З перших днів функціонування закладу адміністрація запровадила жорсткий просторово-часовий розпорядок, який мав задавати ритм усьому інституційному життю. Навчальний день розпочинався за чверть години до першого уроку зі спільної молитви у гімнастичній залі за обов'язкової участі всіх викладачів. Водночас було затверджено суворі графіки чергувань педагогів і строго регламентовано години прийому батьків, що мінімізувало хаотичне втручання зовнішніх чинників у навчальний процес<sup>36</sup>.

Аналіз річної та екзаменаційної успішності демонструє складну картину засвоєння гімназійної програми. З урахуванням постійного руху контингенту учнів, статистика чітко маркує предмети, що становили найбільшу складність для гімназистів. Саме класичні дисципліни у комбінації з точними науками залишалися головним інституційним бар'єром та інструментом академічної фільтрації. Показово, що у 1889 р. з трьох гімназистів, які були офіційно відраховані суто за неуспішність, усі троє мали провальні бали з латини та математики, двоє – з нових іноземних мов (французька, німецька), й один – із грецької<sup>37</sup>.

Парадоксальність гімназійного життя полягала в тому, що класична філологія, яка викликала такий потужний спротив учнів та їхніх родин, не була для В. Петра винятково нав'язаною згори державною директивою. Як фаховий філолог-класик, він вбачав у вивченні стародавніх мов своє особисте педагогічне кредо й основу справжньої освіти. Глибоке розуміння цієї дилеми розкривається у його ретроспективних роздумах 1899 р., де директор відкрито маніфестував свою філософську позицію.

Упродовж своєї педагогічної діяльності В. Петр вступав у гостру заочну полеміку зі своїми опонентами – «уявними ревнителами педагогіки», які таврували стародавні мови як «зайвий баласт», непридатний для практичного життя. Директор чітко артикулював, що корінь конфлікту гімназії із суспільством полягав у зіткненні двох парадигм: меркантильного утилітаризму батьків і класичного ідеалізму школи. Захищаючи своє професійне дітище, В. Петр вдавався до логічної деконструкції: він аргументував, що якщо керуватися винятково критерієм «практичної вигоди», то з програми слід вилучити не лише латину, а й Закон Божий, російську словесність, історію і навіть математику з фізикою. Адже їхня справжня мета – не матеріальне збагачення, а пізнання законів мислення та природи.

У баченні В. Петра Києво-Печерська гімназія мала залишатися школою «ідеально-теоретичного типу». Її головною місією він проголошував досягнення гармонійного балансу: точні («реальні») дисципліни мали збагачувати розум, тоді як гуманітарні, насамперед, антична література та стародавні мови – формувати «благородство душі й серця». Відповідаючи на найпоширеніший закид про те, що гімназисти все одно забувають мертві мови після випуску, директор апелював до концепції дитячої свідомості як *tabula rasa* («чистої дошки»). Для нього ключовим був не факт збереження у пам'яті конкретних латинських дієвідмін чи математичних формул, а ті «незгладимі сліди», які сам складний процес вивчення залишав на формуванні особистості<sup>38</sup>.

<sup>36</sup> Ibid. Оп. 87. Спр. 6832. Арк. 15зв-16.

<sup>37</sup> Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889 год. Ведомость № 27.

<sup>38</sup> Петр В.И. О задачах средней школы... Арк. 1-3.

Відтак, жорстке відстоювання класичної програми та боротьба з батьківським втручанням були для В. Петра не просто виконанням бюрократичної повинності, а ледь не священною битвою за духовне й інтелектуальне обличчя майбутньої еліти, яку він намагався врятувати від «утилітарно-практичного» падіння. Цій проблематиці педагог присвятив не одну свою працю та публічний виступ.

Проте, жодним чином не можна стверджувати, що в гімназії ігнорувалися так звані «необов'язкові дисципліни». Навпаки, у досліджуваний період В. Петр приділяв значну увагу впровадженню занять з гімнастики та викладання співу – дисциплін, які були глибоко суголосні особистим вподобанням інспектора. Вже 1889 р. абсолютним лідером серед вибіркових предметів стала гімнастика: нею займалися 294 учні з 298, що ставало для дітей своєрідною розрадою від складних гімназійних буднів. Так звані нові мови загалом обрали 183 учні (129 – німецьку, 54 – французьку і 45 – обидві), оскільки вони розглядалися як ключовий інструмент для подальшого вступу в університет, комерційної та наукової діяльності. Предмети естетичного циклу охоплювали вужчу аудиторію: спів обрали 67 осіб, малювання – 31<sup>39</sup>. Утім, варто зауважити, що на цьому етапі В. Петр лише розгортав свою діяльність зі створення гімназійного хору, і в майбутньому ця ситуація докорінно зміниться.

Для забезпечення навчального процесу гімназія формувала значну матеріальну базу. У 1889 р. зафіксовано наявність 313 навчальних посібників<sup>40</sup>. Особливої уваги потребує функціонування гімназійної бібліотеки, яка слугувала не лише сховищем знань, а й інструментом світоглядного контролю. Бібліотечний фонд був розділений на два сегменти: фундаментальний та учнівський. Фундаментальна бібліотека, що була призначена переважно для педагогічного складу, налічувала – 1871 том, натомість учнівська була втричі меншою за обсягом – 580 томів<sup>41</sup>. Архівні матеріали свідчать, що фонди часто поповнювалися через дарування або цілеспрямовані рекомендації керівництва округу до придбання конкретних видань<sup>42</sup>.

З придбанням у 1889 р. 82 інструментів було закладено основу гімназійного фізичного кабінету. Цей крок свідчить про намагання адміністрації підтримувати викладання фізики на належному експериментальному рівні, попри загальний жорсткий гуманітарно-класичний профіль закладу. Водночас спеціалізованого кабінету природничих наук на той час ще не існувало.

Варто об'єктивно зауважити, що як бібліотечні фонди, так і фізичний кабінет Києво-Печерської гімназії за кількістю найменувань залишалися найменшими у всьому Київському навчальному окрузі. Проте це відставання пояснюється не браком уваги з боку керівництва, а суто об'єктивними причинами: новостворений заклад, що перебував на етапі свого інституційного становлення, просто ще не встиг накопичити потужну матеріально-технічну базу порівняно зі старішими гімназіями регіону<sup>43</sup>.

---

<sup>39</sup> Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889 год. Ведомость № 19.

<sup>40</sup> Ibid. Ведомость № 4.

<sup>41</sup> Ibid. Ведомость № 1.

<sup>42</sup> ЦДДАК України. Оп. 87. Спр. 6832. Арк. 20зв-21зв.

<sup>43</sup> Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889 год. Ведомость № 3.

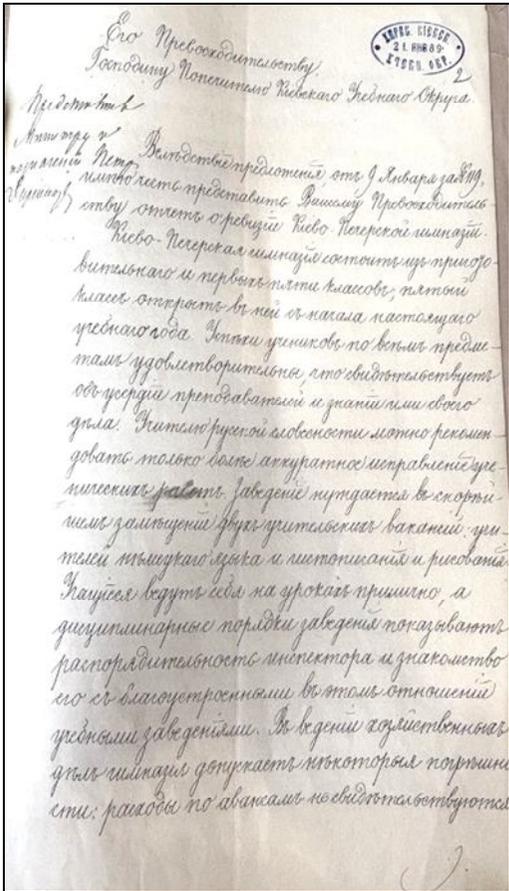


Рис. 4. Перша сторінка звіту за результатами проведеної ревізії, 1889 р.<sup>44</sup>

Київського навчального округу ці адміністративно-господарські порушення виявилися другорядними на тлі стабільно функціонуючого навчально-виховного процесу.

Підсумком перевірки стала резолюція попечителя навчального округу, накладена на звіт Шульженка: «представити Міністру про призначення Петра директором». Це діловодне рішення стало не лише фактом офіційного затвердження В. Петра на керівній посаді, а й інституційним визнанням дієвості запровадженої ним диференційованої системи контролю за успішністю та поведінкою здобувачів освіти. Зазначена подія означає завершення складного періоду початкового становлення закладу та перехід до етапу його інституційної зрілості та стабільного розвитку<sup>45</sup>.

**Висновки.** Проведене дослідження дозволило здійснити комплексну реконструкцію навчально-виховного середовища Києво-Печерської чоловічої гімназії у період її інституційного становлення (1885-1889 рр.). Детальний аналіз управлінського досвіду першого очільника закладу В. Петра довів, що забезпечення академічної успішності та

Завершенням своєрідного випробувального терміну В. Петра на посаді інспектора та етапом офіційної легітимізації вибудованої ним інституційної моделі стала комплексна ревізія Києво-Печерської гімназії, проведена окружним інспектором Миколою Шульженком у січні 1889 р. Збережений звіт перевірки є репрезентативним джерелом, оскільки фіксує увагу на базових критеріях оцінки навчального закладу в імперській освітній системі: академічній результативності та стані дисципліни.

Ревізор констатував, що успішність гімназистів з усіх предметів є «задовільною», що, за його висновком, безпосередньо свідчило «про старанність викладачів і знання ними своєї справи» (єдине незначне зауваження стосувалося необхідності ретельнішої перевірки учнівських робіт викладачем російської словесності). Позитивну оцінку отримала й виховна складова: у звіті зазначалося, що поведінка учнів на уроках є належною, а загальний дисциплінарний порядок демонструє «розпорядливість інспектора» та його обізнаність з організацією кращих навчальних закладів округу.

Варто зауважити, що під час інспектування було виявлено низку господарських і діловодних недоліків (відсутність дозволів на дрібні авансові витрати, нерегулярність перевірок майна комітетом, неточності у касових книгах і побутові проблеми на кшталт протікання даху). Проте для керівництва

<sup>44</sup> ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 87. Спр. 6855. Арк. 2.

<sup>45</sup> Ibid. Арк. 2-5.

дисциплінарного контролю вимагало не лише формального виконання міністерських циркулярів, а й пошуку складних інституційних компромісів. Виявлені механізми адаптації навчального процесу до реалій часу розкривають багатовимірну картину щоденного функціонування закладу.

Застосування мікроісторичного підходу дало змогу вийти за межі традиційного бачення імперської школи як жорстко регламентованої структури, представивши гімназію як живий соціокультурний організм. Крізь призму локального виміру повсякдення яскраво простежується визначальний вплив «людського фактора». Дослідження персонального внеску В. Петра – фахового філолога, який сприймав класичну освіту як місію з духовного формування еліти, – виявило неформальні механізми балансування між жорстким адміністративним тиском згори, реальними пізнавальними можливостями учнів і суворо прагматичною поведінкою батьків. Варіативна складова (популярність гімнастики та іноземних мов) стала тим інституційним запобіжником, який дозволяв гімназії згладжувати конфлікт між нав'язаною класичною парадигмою та реальними запитами суспільства.

З огляду на сучасну трансформацію українського освітнього простору та пошук дієвих моделей управління закладами освіти, неупереджене переосмислення цього історичного досвіду набуває особливого практичного значення. Уроки розгортання та подолання інституційних криз кінця 19 ст. переконливо свідчать: управлінська майстерність сьогодні виявляється не у нав'язуванні волі чи суб'єкт-об'єктному тиску, а у вмінні налагодити живий діалог і партнерство, що балансують між стратегічними орієнтирами розвитку системи освіти, реальними можливостями здобувачів освіти та ціннісними запитами громади.

## ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

### Джерела

- Адрес-календарь лиц служащих в правительственных и общественных учреждениях Киевской губернии на 1886. Киев: тип. Киевского губернского правления, 1886.
- Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии мужских гимназий и прогимназий за 1889 год. Киев. Тип. Высоч. утв. Т-ва печатн. дела и торг. И.Н. Кушнерев и К<sup>о</sup> в Москве. Киевское отделение. 1889-1904.
- Петр В.** О задачах средней школы. Актовая речь, произнесенная директором Киево-Печерской гимназии В.И. Петром 18 Дек. 1899 г.). Киев. Типографии И.И. Горбунова, 1900.
- Центральний державний історичний архів у м. Києві (ЦДІАК України). Ф. 707 «Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ», 1832-1920 рр.

### Література

- Калінін І.** Гімназії м. Києва, місцеперебування та розвиток до 1917 р. *Грааль науки*. 2025. № 59. С. 942-957. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.111>
- Калінін І.** Експерсії гімназистів модерної доби Києвом. *Київ і кияни*: матеріали щорічної науково-практичної конференції, м. Київ, 16-17 листопада 2023 р. / відп. ред. О. Пашковський. Київ: Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2023. С. 278-281.
- Калінін І.** Експерсії містом гімназистів чоловічих гімназій Києва модерної доби. *Вісник Черкаського національного університету імені Бориса Хмельницького. Серія «Історичні науки»*. 2024. № 1. С. 125-134. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-1-125-134>
- Калінін І.** Становлення експерсійної діяльності в чоловічих гімназіях модерної доби в контексті повсякдення. *Етнічна історія народів Європи*. 2025. № 75. С. 64-75. DOI: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2025.75.09>
- Кальницький М.** Гімназии и гимназисты. Киев: Варто, 2014. 303 с.: фот. (Киевские истории; кн. 3).

- Михалевич І.** Каменец-Подольська гімназія: історическа записка о пятидесятилетнем ее существовании (1833-1883): в двух частях с приложениями. Каменец-Подольск: тип. Подольского губернского правления, 1883.
- Мішин М.** Діяльність Вячеслава Петра в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії (1882-1885 рр.): виклики та досягнення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*: зб. наук. пр. Т. 6 / [редкол. О.О. Свиридюк (гол.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: ФОП Панькова А.С., 2025. С. 74-85. URL: <http://muzeum.in.ua/assets/nauka/series/naukovi-pratsi-kpdimz/2025/naukovi-pratsi-kpdimz-2025.pdf>
- Мішин М., Андрєєв В.** Повсякдення Києво-Печерської гімназії за керівництва Вячеслава Петра. *Запорізький історичний огляд-Zaporizhzhia Historical Review*. 2025. Т. 10, № 62. С. 82-94. URL: <https://history.znu.edu.ua/index.php/journal/article/view/2565>
- Муратов О, Муратова Д.** Чешские педагоги классических языков в Киевском учебном округе. Часть 2. *Русское слово*. 2017. № 3. С. 42-47. URL: <https://www.aidm.eu/ruslo/RuSlo.03.2017.pdf>
- Мяскова Т.** П'ята Києво-Печерська гімназія та її бібліотека : електронна виставка (до 130-річчя від дня заснування Києво-Печерської гімназії). *Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/1995>
- Петр В.** Биографический очерк. *Русская музыкальная газета: еженедельное издание с иллюстрациями*. (Санкт-Петербург). 1897. Вып. 1. С. 113-118.
- Петр В.** Элементарная грамматика греческого языка. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1896. Ч. 304, апрель. Отд. II. С. 79-81.
- Пучков А.** Культура антикварних неподібностей. Силуети. Профілі. Личини. Київ: Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України; Фенікс, 2012. 446 с.
- Савчук Н.** Закордонні поїздки учнів Києво-Печерської гімназії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Красзнавство*. 2018. № 3. С. 131-138.
- Сапожников І.** Подорожні замітки 1892 року про Очаків, руїни Ольвії та Одесу. *Південний захід. Одесика*. 2024. Вип. 35. С. 37-51.
- Федорченко В., Костюкова О., Дьорова Т., Олексійко М.** Історія екскурсійної діяльності в Україні: навч. посібник. Київ: Кондор, 2009. 166 с.
- Husa O.** Czeszy artyści w kulturze muzycznej Podola na początku XX wieku. *Joseph von Eichendorff (1788-1857) i czesko-polskie kulturowe i artystyczne pogranicza*: monografia zbiorowa. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2018. S. 194-200. URL: <https://bohemistika.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2014/11/eichendorff-komplet.pdf>

Перше надходження – 14.02.2026

Прийнято до друку – 03.03.2026

Оприлюднено на сайті – 19.03.2026